

Η Μπάλα Μπαλαρίνα της Αλεξάνδρας Μητσιάλη (Μεταίχιμο, 2016): «διαβάζοντας» το βιβλίο της στο πλαίσιο των Κοριτσιίστικων Σπουδών /Girls' Studies.

Δεκέμβριος 2016- ΤΕΥΧΟΣ 24

Η Μπάλα Μπαλαρίνα της Αλεξάνδρας Μητσιάλη (Μεταίχιμο, 2016): «διαβάζοντας» το βιβλίο της στο πλαίσιο των Κοριτσιίστικων Σπουδών /Girls' Studies.

Κανατσούλη Μένη

Καθηγήτρια Παιδικής Λογοτεχνίας, Α.Π.Θ.

Το κείμενό μου αυτό αποτελεί μια διπλή βιβλιοκρισία: με την αφορμή του βιβλίου της Μητσιάλη θα σχολιάσω και το άρθρο της Pamela Knights "Still Centre Stage? Reframing Girls' Culture in New Generation Fiction of Performance", δια του οποίου γίνεται μια εκτενέστατη αναφορά στα βιβλία για παιδιά με θέμα το μπαλέτο και ταυτόχρονα σύνδεσή τους με τις Κοριτσιίστικες Σπουδές. Ας ξεκινήσω από αυτό το τελευταίο, για να επαναφέρω ως θέμα προς συζήτηση την παραδοχή πλέον ότι οι Σπουδές για τα κορίτσια, πέρα από την πολύ ανανεωτική ώθηση στις Σπουδές Φύλου διανοίγουν πολλές και διεπιστημονικές οπτικές. Η μελέτη του μπαλέτου, η στενή αν και όχι αναγκαστική σύνδεση του με το γυναικείο φύλο, η επανατοποθέτηση –ούτως ή άλλως- της γυναικείας/κοριτσιίστικης ταυτότητας, η αναθεώρηση πιο απλά πολλών εκ των παραδοχών για το φύλο αναδύονται ως ζητήματα αυτού του πολύ ενδιαφέροντος άρθρου. Να επισημάνω ακόμη ότι η μελέτη της Knights ανήκει στο συλλογικό τόμο Girls, Texts, Cultures (σε επιμέλεια των Clare Bradford και Mavis Reimer) με εστίαση στις Κοριτσιίστικες Σπουδές, αλλά με την πολύ ενδιαφέρουσα διεπιστημονική οπτική οι προσεγγίσεις να γίνονται τόσο στο πλαίσιο της Κοινωνιολογίας όσο και των Σπουδών για την ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων και «κειμένων» για παιδιά και εφήβους (συμπεριλαμβανομένων εικονιστικών κειμένων, διαδραστικών, φιλμ κ.λπ.)

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει προϊστορία για το μπαλέτο: ούτε σημαντική ανάπτυξη έχει ως είδος χορού αλλά και ούτε οποιαδήποτε βιβλιογραφία βιβλίων για παιδιά υπάρχει, ακόμη και τα μεταφρασμένα κείμενα είναι ελάχιστα. Πέρα από το κλασικό διήγημα/παραμύθι του Άντερσεν Τα κόκκινα παπούτσια και το βιβλίο που έγινε πιο γνωστό ως ταινία Μπίλλυ Έλλιοτ, δεν νομίζω ότι μπορούμε να θυμηθούμε εύκολα κάποιο σχετικό κείμενο. Σε αντίθεση με αυτό που συμβαίνει στον Δυτικό κόσμο όπου, σύμφωνα με την Knights, το μπαλέτο έχει καθορίσει και διαμορφώσει το χώρο, τις προτιμήσεις, τις δραστηριότητες, τις φιλοδοξίες και τις επιθυμίες των κοριτσιών, ήδη από το 1930. Με την πρόοδο των γυναικείων σπουδών, ένα θέμα που αναφύεται σε άμεση σχέση με το μπαλέτο είναι κατά πόσο η αυτοπεποίθηση και η θηλυκότητα μπορεί να συνυπάρχουν. Διότι στο μπαλέτο, και ως τέχνη, υπερεκδηλώνεται η κοριτσιίστικη τρωτότητα, η αυτοπεριωροποίηση και η παθητικότητα –παραδοσιακά γυναικεία χαρακτηριστικά- ταυτόχρονα όμως αυτά συνυπάρχουν με τη γυναικεία επιθετικότητα και επιτυχία, τη διάθεση για εξουσία και για το χειρισμό των άλλων –ανδρικά χαρακτηριστικά. Αυτές οι αντίπαλες συνθήκες καθορίζουν, όπως προκύπτει από τα σχετικά αφηγήματα, την παιδική και νεανική λογοτεχνία που έχει ως βασική θεματική το μπαλέτο.

Σε μια πλειάδα τέτοιων βιβλίων –τα οποία δεν έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά- που χρονολογούνται ήδη από το 1930 μέχρι τις μέρες μας, μπορούμε να δούμε σημαντικές αλλαγές να συντελούνται στη βασική υπόθεση του κοριτσιού που θέλει να πετύχει ως μπαλαρίνα, αλλαγές που σχετίζονται προφανώς με τις αντιλήψεις που αποτυπώνουν το ιδεολογικό κλίμα της κάθε εποχής. Αυτού του είδους η συγγραφή βιβλίων, που κατά περιόδους παίρνει την μορφή μπαλετομανίας, επικεντρώνεται αρχικά στην προβολή της μεγάλης προσπάθειας που πρέπει να καταβάλλουν οι κοπέλες, τον έλεγχο, τη συγκέντρωση, την αυτοπεποίθηση που πρέπει να επιδείξουν για να φτάσουν στην επιτυχία. Ενίοτε όμως, αυτή η προσπάθεια για τελειότητα μπορεί να γίνει αφόρητη και καταδυναστευτική, οδηγώντας τις βασικές ηρωίδες να βιώνουν την όποια αποτυχία ως δική τους παθολογία. Συνεπώς η διαμόρφωση της ταυτότητας της μπαλαρίνας περνά από βασανιστικές καταστάσεις που συνδέονται με τις αντιφάσεις των γυναικών για την επιτυχία από τη μια και το αίσθημα της αδυναμίας που συνδέεται με την αποτυχία, από την άλλη.

Αυτού του είδους οι αντιφάσεις και οι εσωτερικές συγκρούσεις των νεαρών ηρωίδων γίνονται πιο ορατές –και υπό το φως των γυναικείων σπουδών- στα σύγχρονα μυθιστορήματα, κυρίως του 21ου αιώνα: ένα ταξίδι φαίνεται πως ξεκινά για την ηρωίδα, υπό τη μορφή της αναζήτησης της γυναικείας ηρωικής ταυτότητας στη δύσκολη αρένα του μπαλέτου. Τα πρώτα βήματα του κοριτσιού, τα μαθήματά του αποτελούν την αφετηρία αυτών των αφηγήσεων για να καταλήξουν όμως σε πολύ πιο σύνθετες καταστάσεις όπου η ηρωίδα ανακαλύπτει, αφιερώνεται, ωριμάζει, ελέγχει, ακόμη και κατακτά, με την προσπάθειά της, έναν επικίνδυνο χώρο. Όμως οι σύγχρονες αφηγήσεις δεν εξιδανικεύουν. Τα εμπόδια και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η νεαρή μπαλαρίνα προμηνύουν και τις διαψεύσεις της: έτσι κορίτσια που δεν προσαρμόζονται στον επιτακτικό τρόπο ζωής της μπαλαρίνας ή που το σώμα τους δεν τις υπακούει δεν θα φτάσουν στην επιτυχία.

Οι σύγχρονες αφηγήσεις αποτολμούν να θέσουν υπό αμφισβήτηση την πιο κατεστημένη και αναμφισβήτητη παραδοχή για το μπαλέτο, ότι, δηλαδή, αφορά κορίτσια λευκής φυλής με μια ιδιαίτερη πνευματικότητα. Ας μη ξεχνάμε άλλωστε πως αυτή την παράδοση του κλασικού μπαλέτου την διέδωσαν στη Δύση οι χορευτές και χορεύτριες –συνήθως φυγάδες- των ρώσικων μπαλέτων, καθιερώνοντας έτσι μια συγκεκριμένη εικόνα της πρίμας και όχι μόνον μπαλαρίνας. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι νέες αφηγήσεις αποκτούν μια πολιτική χροιά, ενώ ολοένα και περισσότερο το μπαλέτο αρχίζει να κατακτάται από αγόρια, καθώς επίσης από νεαρούς και νεαρές με ποικίλες πολιτισμικές/εθνικές ταυτότητες.

Ξεκίνησα την κριτική μου για την Μπάλα Μπαλαρίνα της Μητσιάλη από το πλαίσιο εντός του οποίου προτίθεμαι να εντάξω το βιβλίο, τονίζοντας εξ αρχής τη θεματική πρωτοτυπία και φυσικά την τόλμη της να εισάγει στην ελληνική λογοτεχνία για παιδιά το θέμα του μπαλέτου, ένα θέμα που, όπως προείπα, ούτε προϊστορία έχει στην ελληνική εκδοτική αγορά αλλά και ούτε προϋπάρχει το κοινό των φαν που θα υποδεχθούν ένα τέτοιο βιβλίο. Δεν μπορώ να υποστηρίξω -άλλωστε δεν είναι προτεραιότητα της λογοτεχνικής κριτικής- κατά πόσο η Μητσιάλη γνωρίζει το πολύ πρόσφατο ενδιαφέρον που έχουν για τις Σπουδές Φύλου και τις Κοριτσιίστικες Σπουδές τα παιδικά/εφηβικά λογοτεχνικά βιβλία μπαλέτου. Πάντως μπορώ να υποστηρίξω ότι οι κεραιές της γυναικείας και λογοτεχνικής ευαισθησίας της την ώθησαν όχι μόνο να καταπιαστεί με αυτό το θέμα αλλά μάλιστα υιοθετώντας μια ιδιότυπη και προσωπική οπτική.

Η ηρωίδα της η Τζούλυ είναι διχασμένη ανάμεσα στις δύο βασικές «αγάπες» της: την αγάπη της για το μπαλέτο και την αγάπη της για το ποδόσφαιρο και έτσι εξηγείται και ο τίτλος του βιβλίου που δεν είναι μόνο ένα επιτυχές λογοπαίγνιο αλλά και ένας ουσιαστικός συνειρμός της επιθυμίας της ηρωίδας για να παίξει μπάλα αλλά και να διακριθεί ως μπαλαρίνα. Η πρόκληση που προβάλλει στον εαυτό της, αλλά και στους αναγνώστες, είναι κατά πόσο αυτά τα δύο μπορούν να συνδυαστούν. Αυτή όμως είναι η αρχή μιας σειράς προκλήσεων και η αφορμή να στηθεί μια πλοκή που βάζει ταυτόχρονα πολλά ζητήματα που αφορούν το φύλο:

- Μπορεί πραγματικά ένα κορίτσι να ενδιαφέρεται τόσο πολύ για το ποδόσφαιρο σε βαθμό που να θέλει να παίξει στην ομάδα αγοριών του σχολείου της;
- Μπορεί πραγματικά ένα κορίτσι να καταφέρει να συνδυάσει ένα τόσο συνυφασμένο με την αγορίστικη ταυτότητα άθλημα με το αιθέριο, τόσο γυναικείο ρόλο της μπαλαρίνας; Μπορεί αυτές οι δύο επιλογές να ταιριάξουν και σωματικά;
- Ποια μπορεί να είναι η αντίδραση των άλλων; Τι είδους στάση κρατούν τα αγόρια, όταν έχουν για συμπαίκτη ένα κορίτσι;
- Τι είδους ανταγωνιστικότητα ή τι είδους εμπόδια μπορούν να μπουν στις προσπάθειες της να κατακτήσει έναν τόσο «αφιλόξενο» για κορίτσια χώρο;
- Τι θυσίες, τι είδους καταπόνηση των σωματικών αλλά και ψυχικών δυνάμεων της υποκρύπτονται στον διπλό ρόλο στον οποίο η Τζούλυ θέλει να ανταπεξέλθει;

Η Μητσιάλη θα τα συμπεριλάβει όλα αυτά, δίνοντας τις δικές της απαντήσεις. Βέβαια, αυτό που φαντάζει ακατόρθωτο -και ίσως είναι- να μπορείς να «χρησιμοποιείς» έτσι το σώμα σου ώστε να γίνεται αέρινο στη σκηνή του μπαλέτου και στιβαρό στο γήπεδο, η ηρωίδα της θα το καταφέρει: η Μητσιάλη με κάθε τρόπο αποφεύγει τη διδαχή στα βιβλία της, αλλά η αισιοδοξία της την καθοδηγεί σε ιστορίες που να έχουν καλό τέλος, έτσι που οι συμπαθείς ήρωες της να ολοκληρώνουν με επιτυχία τις όποιες επιδιώξεις τους.

Το βιβλίο ακολουθεί μια -σχεδόν- ίσων αποστάσεων θεώρηση των δύο αθλημάτων, προφανώς μη παίρνοντας καθόλου υπόψη αν κάποιο από αυτά είναι περισσότερο ή λιγότερο γυναικείο. Αυτό γίνεται εμφανές και με την οργάνωση των κεφαλαίων, καθώς τα μισά εστιάζουν στο χορό και τα άλλα μισά στο ποδόσφαιρο, όπως άλλωστε αυτό αποτυπώνεται και στους τίτλους: για το ποδόσφαιρο, «Ο σχεδόν πρώτος», «Ο Κύριος Σφυρίχτρας», «Η συνάντηση». Για το μπαλέτο, «Η Ίλιμη των Κύκνων», «Grand battement en dehors», «Αφιερωμένο εξαιρετικά», ενώ το «Μια μπάλα μπαλαρίνα» που, όπως μαρτυρεί και ο τίτλος, αφορά και τα δύο, το κατέβασμα της Τζούλυς στο γήπεδο με την ευελίξια της χορεύτριας, με το πέταγμα του χορού, «στροβιλιζόταν στα βήματα μιας χορογραφίας που ήταν σαν να την ήξερε από καιρό» (σελ. 58).

Η προβολή ενός γυναικείου/κοριτσιίστικου προτύπου που βρίσκεται μακριά από τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά του φύλου της αποτελεί πλέον μια κατάκτηση και για την ελληνική παιδική και νεανική λογοτεχνία: ηρωίδες δυναμικές, με άποψη και με λόγο, με αυτοπεποίθηση υπάρχουν πια πολλές, αν και συνήθως -και σωστά- οι αντιξοότητες που μπορούν να προκύψουν στην πορεία ζωής ενός ατόμου θηλυκού γένους μπορεί να συνυφαίνονται, σε περισσότερο ή λιγότερο λανθάνουσα μορφή, και με το γεγονός του φύλου της. Η Μητσιάλη προτιμά τη δική της ηρωίδα να την κατασκευάσει με χαρακτηριστικά -σύμφωνα με την Carolyn Heibrun (Trites, 1997: 24)- ανδρογονικά. Η προσωπικότητά της έχει διαπλαστεί έτσι που να μην θεωρεί ότι υπάρχουν καταστάσεις, π.χ. αθλήματα, από τα οποία μπορεί να αποκλείονται κορίτσια. Η προσωπικότητά της αναπόφευκτα χαρακτηρίζεται από ορμητικότητα, διεκδίκηση, επιβολή, ακόμη και επιθετικότητα. Από την άλλη όμως, χρειάζεται φινέτσα, συντροφικότητα, ακόμη και ένα είδος υποταγής για να μπορεί να δρα και ως μπαλαρίνα. Αυτό, λοιπόν, το κορίτσι που ως εξωτερικό στοιχείο θηλυκότητας φαίνεται πως έχει -αυτό αναφέρεται- μόνο την ξανθή αλογοουρά της, παρουσιάζεται ως ένα νέο κοριτσιίστικο πρότυπο. Χωρίς την υπερβολή της τελειότητας -την οποία κινδυνεύει ή έχει ήδη επωμιστεί η σύγχρονη ηρωίδα σε κειμενικές και άλλες αφηγήσεις της εποχής μας- (Pomerantz & Raby, 2015), προβάλλεται ως ένα κορίτσι που απολαμβάνει τα δικαιώματα που παρέχει ο 21ος αιώνας στα νεαρά άτομα, αδιακρίτως φύλου, και που ταυτόχρονα έχει την ευφύια και κρίση να κάνει τις δικές της επιλογές. Κυρίως χωρίς να υπερπροβάλλει ή να διατυμπανίζει τις φεμινιστικές καταβολές της.

Στην μεταφεμινιστική εποχή που ζούμε, είναι βέβαιο ότι οι κλισέ υπερ-φεμινιστικές και υπερδυναμικές απεικονίσεις του γυναικείου φύλου φαντάζουν εξίσου ξεπερασμένες και αναχρονιστικές, όπως και οι παραδοσιακές σεξιστικές απεικονίσεις της γυναικείας παθητικότητας και αφωνίας. Νέες πιο ισορροπημένες και πιο προσαρμοσμένες στη σύγχρονη πραγματικότητα γυναικείες μορφές κατακτούν και τη λογοτεχνία για παιδιά. Το βιβλίο της Μητσιάλη δίνει αποχρώσεις μιας τέτοιας κοριτσιίστικης ταυτότητας και η εικονογράφηση της Κατερίνας Χαδουλού συνεπικουρεί: καταργώντας τη βαρετή πια χρήση του ροζ-γαλάζιου για τα δύο φύλα και την εξίσου βαρετή -φεμινιστική- αντιστροφή τους, επιλέγει να ξεπεράσει το χρωματικό δυισμό και να αξιοποιήσει άλλους χρωματισμούς. Παίζοντας κυρίως με το μαυρόασπρο, βάζει σε πολλές εικόνες το πιο χτυπητό κίτρινο της ξανθής αλογοουράς της ηρωίδας. Ίσως για να μας υποβάλλει την άποψη ότι οι σύγχρονες λογοτεχνικές ηρωίδες αναδύονται ως γυναικεία πρότυπα μέσα από τη μοναδικότητά τους, ακόμη και πέρα και

πάνω από το γεγονός του φύλου τους.

Βιβλιογραφία

- Knights, Pamela (2015). Still Centre Stage? Reframing Girls' Culture in New Generation Fiction of Performance. In Bradford, Clare & Reimer, Mavis (ed.) *Girls, Texts, Cultures*. Waterloo, Ontario, Canada: Wilfrid Laurier University Press. 75-110.
- Pomerantz, Shauna & Raby, Rebecca (2015). Reading Smart Girls. Post-Nerds in Post-Feminist Popular Culture. In Bradford, Clare & Reimer, Mavis (ed.) *Girls, Texts, Cultures*. Waterloo, Ontario, Canada: Wilfrid Laurier University Press. 287-311.
- Trites, Roberta Seelinger (1997). *Waking Sleeping Beauty. Feminist Voices in Children's Novels*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Burgess, Melvin (2001). Μπίλλυ Έλλιουτ (μετάφραση Ρένια Τουρκολιά-Κυδωνιέως. Αθήνα: Πατάκης.